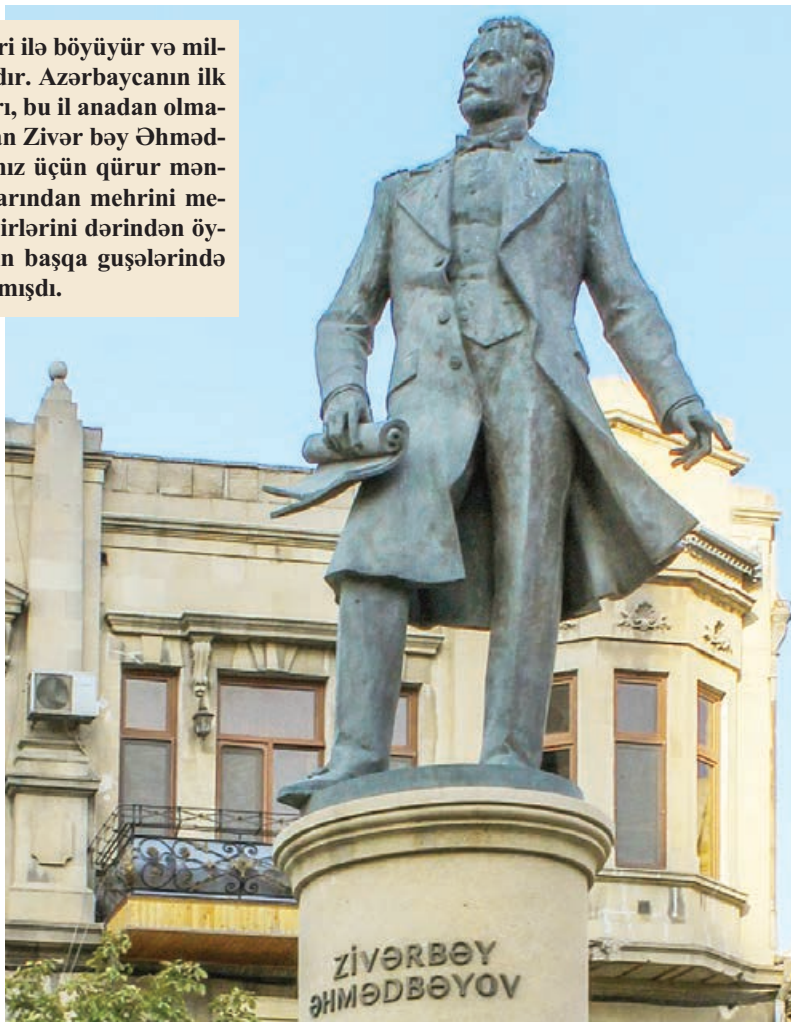

Hər bir xalq öz şəxsiyyətləri ilə böyüyür və milli qürur hekayəsini yaradır. Azərbaycanın ilk ali təhsilli rəssam-memarı, bu il anadan olmasının 150-ci ildönümünü tamamlayan Zivər bəy Əhməd-bəyovun da adı hər bir soydaşımız üçün qürur mənbəyidir. O, ömrünün erkən çağlarından mehrini memarlıq sənətinə salmışdı. Onun sirlərini dərinədən öyrənmiş, Bakıda, eləcə də Vətənin başqa guşələrində bir-birindən gözəl abidələr ucaltmışdı.

Ziyalı ailənin sonbeşiyi

Zivər bəy Gəray bəy oğlu Əhməd-bəyov 1873-cü ildə Şamaxı şəhərində anadan olub. Atası Gəray bəy Şamaxıdakı quberniya idarəsində kiçik məmur vəzifəsində işləyirdi. Ömrünü maarif işinin təşkilinə həsr etmişdi. Anası Töhfə xanım da o dövrün şərtləri daxilində yaxşı təhsil görmüşdü. Ədəbiyyata, musiqiyə dərinədən bələd idi, hətta şeirlər də yazırdı. Gəray bəylə Töhfə xanımın ailəsində 9 övlad böyüyürdü. Zivər bəy ailənin sonbeşiyi idi.

Zivər bəy Əhməd-bəyov ilk təhsilini mədrəsədə almışdı. Uşaqlıqdan ədəbiyyata, musiqiyə, rəssamlığa böyük maraq göstərirdi. Təhsildəki nailiyyətlərini nəzərə alaraq 1893-cü ildə ona Sankt-Peterburqda yerləşən I Nikolay adına Mülki Mühəndislər İnstitutunda oxumaq

Ucaltdığı abidələrdə yaşayan memar

üçün göndəriş verirlər. Həmin dövrdə memarlıq ən nüfuzlu peşələrdən idi və bu ali təhsil ocağında əsasən varlı zadəgan övladları təhsil alırdılar. Zivər bəy burada seçdiyi sənətə mükəmməl yiyələnir. 1902-ci ildə institutu uğurla başa vurub Bakı Quberniya İdarəsində işə başlayır.

Bu o zaman idi ki, Zivər bəy ali təhsilini başa vurub Vətənə qayıtdığı il - yəni 1902-ci ildə Şamaxıda çox güclü zəlzələ baş vermişdi. Təbii fəlakət nəticəsində şəhərdə 4 min yaşayış evi, 8 qədim məscid, iki kilsə, 10-dan artıq mədrəsə, 40 qədim şərq hamamı, onlarca ticarət obyektini, bazar-dükən dağılaraq yerlə yeksan olmuşdu. Şamaxı qəzasında yerləşən 126 kənddə də 3 mindən çox ev, 40 məscid və çoxlu təsərrüfat tikililəri dağılmışdı. Zəlzələdən sonrakı illərdə Şamaxıda dağıntıların aradan qaldırılması istiqamətində böyük işlər aparılırdı və burada Zivər bəy Əhməd-bəyov kimi peşəkar memarlara çox ehtiyac vardı. Həmin dövrdə o, şəhərin məhəllələrinin düzün planlaşdırılmasına və tikilməsinə, zəlzələ zamanı ziyan dəymiş Şamaxı Cümə Məscidinin bərpası layihəsinin hazırlanmasına böyük əmək sərf etdi.

Maraqlı tarixçə

Zivər bəy Əhməd-bəyovun 1902-ci ildə, demək olar ki, yarısı dağılmış bu tarixi abidənin bərpası layihəsini hazırlamasının, amma bərpa işlərini onun özünə deyil, Bakıda yaşayan polyak memar İosif Ploşkoya tapşırılmasının da maraqlı tarixçəsi var. Belə ki, zəlzələdən bir qədər sonra - 1903-cü ilin oktyabr ayında Cümə məscidinin bərpasına ianə toplamaq məqsədilə komitə yaradılır. Ölçmə çertyojları və başqa materiallar olmadığına görə abidəni tam bərpa etmək çətin görünürdü. Tikilinin memarlıq dəyərini qiymətləndirməyə qabil olmayan, ona tarixi abidədən daha çox dini ibadət məkanı kimi baxan komitə üzvləri məscidin qədim bünövrəsinin və qorunmuş hissələrinin saxlanılmasına əsasən bərpasını məqbul sayırlar. Komitənin tapşırığı əsasında Şamaxı Cümə Məscidinin bərpası üzrə layihə hazırlayan Zivər bəy Əhməd-bəyov isə həm dağılmış binanın cizgilərini saxlamağa, həm də binanın qalan hissələrindən istifadə etməyə çalışırdı. Gənc memarın rəhbərliyi ilə kürsü daşı qoyulur, mərkəzi mehrabın arxa divarı qismən tikilir, yan divarların inşası da davam etdirilərkən Zivər bəylə komitə arasında hansısa səbəbdən narazılıq yaranır. İnşaat işləri dayandırılır və Zivər bəy tikintini tərk edir. Daha sonra bu işə İ.Ploško cəlb olunur. O, Zivər bəy

Əhməd-bəyovun plan quruluşunu saxlayaraq, layihəni bir qədər də təkmilləşdirir və məscidin bərpası başa çatdırılır.

Erməni daşnaqlarının 1918-ci ildə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən Şamaxıda törətdikləri qırğınlar zamanı insanların bir hissəsi xilas ümidi ilə qaçıb bu məscidə sığınmışdılar. Daşnaqlar isə məscidə od vurub içəridəkiləri yandırmış, üstəlik, top mərmisi ilə Cümə məscidinin 4 minarəsini uçurmuşdular. Lakin məscidin divarları ümumən salamat qalmışdı.

Prezident İlham Əliyevin sərəncamına əsasən, 2010-2013-cü illərdə Şamaxı Cümə Məscidində də tarixi görkəmi qorunmaqla əsaslı təmir-bərpa işləri aparılıb və abidə bu gün çəmişdən soraq gətirən ruhu, görkəmi ilə göz oxşayır.

Memarın şah əsəri - Təzəpir məscidi

1905-1914-cü illərdə Zivər bəyin layihəsi əsasında Bakıda Təzəpir məscidi inşa olunur. Azərbaycan tarixində özünəməxsus yer tutan bu memarlıq abidəsinin layihəsini hazırlamaqdan ötrü Zivər bəy Əhməd-bəyov çox ciddi çalışır. Məscidin tikintisini dövrünün məşhur xeyriyyəçi xanımlarından Nəbat xanım Aşurbəyova maliyyələşdirmişdi. Layihə üzərində işləyərkən müxtəlif Şərqi ölkələrinin məşhur məscidlərinin memarlıq xüsusiyyətlərindən də bəhrələnməsi üçün Nəbat xanım Zivər bəyi ayrı-ayrı ölkələrə, dini abidələri ziyarət etməyə göndərir. Uzunmüddətli ziyarətdən qayıdan memar arzuladığı hündür minarəli yaraşlıq məscidin layihəsini Nəbat xanıma təqdim edir. Əfsuslar olsun ki, Bakı Quberniya İdarəsinin qoyduğu müəyyən məhdudiyyətlərə görə minarəni nəzərdə tutulan hündürlükdə inşa etmək mümkün olmamışdı. Bu məhdudiyyət də onunla bağlı idi ki, təxminən eyni vaxtda Təzəpirə yaxın ərazidə el arasında "Qızıl kilsə" kimi tanınan Aleksandr Nevski pravoslav kilsəsi tikilmişdi. Quberniya İdarəsi Təzəpir məscidinin öz hündürlüyü və yaraşığına görə həmin kilsədən üstün olmasını istəmirdi. Ona görə idarədən Zivər bəyə ciddi xəbərdarlıq edilir ki, Təzəpir məscidi Aleksandr Nevski kilsəsindən hündür tikilməməlidir. Beləliklə, Zivər bəy hazırladığı layihədə bəzi dəyişikliklər etmək məcburiyyətində qalır.

Görkəmli memar Təzəpir məscidindən başqa o illərdə Göyçaydakı Əbülfəzl Abbas məscidini, Şamaxıdakı İmam məscidini, Cümə məscidini, Bakıda tikilmiş "Səadət" məktəbinin binasını, "İttifaq" məscidini, müxtəlif yaşayış evləri

və digər tikililəri, həmçinin Əmir-canda məşhur Bakı milyonçusu Murtuza Muxtarovun tikirdiyi məscidin binasını da layihələndirmişdi. Əmir-candakı məscid bir zamanlar Azərbaycanın ən hündür minarəli məscidi hesab olunurdu. Onun minarələrinin hündürlüyü 40 metrədən artıqdır. Murtuza Muxtarov məscidi Şərqi memarlığının ən yaxşı incilərindən biri kimi UNESCO-nun tarixi abidələr siyahısına salınıb.

Milli irslə Avropa üslubunun vəhdəti

Zivər bəy Əhməd-bəyovun böyük sənətkarlıq istedadı ilə ucaldığı və bu gün də Bakının memarlıq inciləri sırasında özünəməxsus rol oynayan tikililərdən biri də paytaxt sakinləri arasında Əjdərbəy məscidi, yaxud "Göy məscid" kimi tanınan abidədir.

Bu məscid dövrünün xeyriyyəçilərindən olan Əjdər bəy Aşurbəyovun vəsaiti ilə tikilmişdi. O, Təzəpir məscidinin inşasını maliyyələşdirmiş Nəbat xanım Aşurbəyovanın qardaşı idi. Deyilənə görə, bacısı Təzəpir məscidini tikdirməyə başlayanda qardaşı Əjdər bəy onun yanına gəlib köməyini təklif edir. Nəbat xanım isə tövsiyə edir ki, Təzəpirin inşasına kömək göstərməkdənsə, özü daha bir məscid tikdirdirsin. Beləliklə, Əjdər bəy Aşurbəyov 1905-ci ildə məscid inşa etdirmək qərarına gəlir və Zivər bəy Əhməd-bəyovdan kömək istəyir. Tikili üçün Bakıda münasib yer axtarılır. Nəhayət ki, o zaman Qanlı təpə adlanan ərazi bəyənilir və məscidin bünövrəsi qoyulur. Əjdərbəy məscidinin memarlıq xüsusiyyətlərinin özünəməxsus cəhətləri ondadır ki, bu tikilidə Kəbənin, Kərbəla məscidinin müəyyən elementlərindən istifadə olunub.

Milli memarlıq irsi Zivər bəy Əhməd-bəyovun yaradıcılığında aparıcı xətt təşkil edirdi. Bununla yanaşı, görkəmli memar Avropa klassisizminin uğurlarından da bəhrələndirdi. Onun layihələri ilə Bakıda inşa edilmiş "Doğum evi"nin, "Uşaq xəstəxanası"nın (indiki Elmi-Tədqiqat Ana və Uşaq Mühafizəsi İnstitutu), həmçinin Bakıda və Şamaxıda tikilmiş bir sıra yaşayış evlərinin memarlıq elementlərində bunu müşahidə edə bilərik.

Şamaxıda ilk kitabxana

Zivər bəy Əhməd-bəyov ictimai fəaliyyətlə də məşğul olurdu. 1917-ci ildə o, islam mədəniyyəti abidələrini qoruyan, 1919-cu ildə isə Şamaxıda mədəniyyət abidələrinin öyrənilməsi ilə məşğul olan "Yeni Şirvan" cəmiyyətlərini yaratmışdı. Şamaxıda doğulub-böyüyən

Zivər bəyi bu şəhərdə kitabxananın olmaması çox narahat edirdi. Buna görə də Şamaxıda kitabxana binası tikərək onu lazımı kitablar və digər vəsaitlərlə təmin etmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə o, artıq Bakının baş memarı kimi fəaliyyət göstərirdi. Şəhərin daşnaqlardan və eser-mənşeviklərdən ibarət "Sentrokaspi diktaturası"ndan azad olunması zamanı əhəd olmuş azərbaycanlı və türk əsgərlərinin xatirəsini əbədiləşdirmək məqsədilə keçmiş Çəmbəkənd qəbiristanlığında - indiki Şəhidlər xiyabanında ucaldılmış abidə kompleksinin layihəsi də məhz Zivər bəy Əhməd-bəyova məxsusdur. Altıbucaqlı türbə görünüşündə olan həmin layihədə Orta əsr Azərbaycan memarlıq incilərindən məharətlə istifadə edilmişdir.

Zivər bəy təkcə memarlıq sahəsində böyük istedad sahibi deyildi. O, rəssamlıqla da məşğul olur, həmçinin royaldə və skripkədə çox gözəl musiqi əsərləri ifa etməyi bacarırdı. Böyük sənətkar Tovuz və Gədəbəy rayonları ərazisində böyük torpaq sahələri olan məşhur zadəgan Allahyar bəy Zülqədərovun qızı Şövkət xanımla ailə qurmuşdu və bu izdivacdan Firəngiz adlı qızları dünyaya gəlmişdi. Amma bu evliliyin ömrü uzun sürməmişdi.

Zivər bəy Əhməd-bəyovun evi Bakının Çəmbəkənd deyilən hissəsində idi. Zəngin kitabxana yaratmışdı, Rusiyanın, Avropanın müxtəlif şəhərlərindən gətirdiyi rəssamlıq və heykəltaraşlıq nümunələrindən ibarət böyük kolleksiyası da vardı.

Ölüm hökmünü özü verdi

Əfsuslar olsun ki, bolşeviklərin zorakı metodlarla hakimiyyəti ələ keçirmələri və öz zəmanələrinin ən işıqlı şəxsiyyətlərinə qarşı başlanan kütləvi repressiyalar Zivər bəy Əhməd-bəyovun da taleyindən səum yeli kimi əsərək onu bu həyatdan qoparıb apardı. Zivər bəy cinayət əməlləri heç bir sərhəd tanımayan qırmızılardan öz terrorçu hərəkətləri ilə cəmiyyəti hara sürüklədiklərini yaxşı anlıyırdı. Mühitindəki ziyalıların, ünsiyyətdə olub ülfət qurduğu dost-taşılarının çoxu öldürülmüş, həbsə atılmış, bir qədər bəxti gətirənlər böyük əzab-əziyyətlərlə ölkə xaricinə adlayıb qütbətdə məskunlaşa bilmişdilər. Zivər bəy baş verənləri aydın görür, özünə qarşı yönələn təzyiqləri hiss edir, qətl və ya həbs növbəsinin tezliklə ona da çatacağını duyardı. Artıq 1925-ci ildə doğru psixoloji gərginlik elə həddə çatmışdı ki, Zivər bəy Əhməd-bəyov ya qütbəti, ya Vətəndə ölümü seçməli idi. O, ikincini, Vətən torpağına qarışmağı seçdi və öz ölüm hökmünü başqalarının verməsini də gözləmədi. 1925-ci ilin 16 fevral günü Çəmbəkənddə yerləşən evində özünü güllələdi. Dünyadan köçəndə cəmi 52 yaşında idi, istedadının, memarlıq qüdrətinin ən parlaq vədələrində Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində hələ nə qədər abidələr ucalda bilərdi...

Ölümündən sonra Çəmbəkənd qəbiristanlığında dəfn olunan Zivər bəy məzarında da rahatlıq vermədilər. 1931-ci ildə hökumətin qəbul etdiyi qərarla Çəmbəkənd qəbiristanlığı dağıldı. Məzarların üstündə Dağüstü park salındı. Zivər bəyin yeganə övladı Firəngiz xanım atasının məzarını indiki Fəxri xiyaban ərazisinə köçürsə də, bir neçə ildən sonra Fəxri xiyabanın qurulması ilə əlaqədar köhnə qəbiristanlıq alt-üst edildi və Zivər bəy Əhməd-bəyovun məzarı itərək, torpağa qarışdı. Bu da bir tələdir bəlkə...

Qədirbilən xalqımız, dövlətimiz Azərbaycan tarixində nəcib izləri olan başqa böyük şəxsiyyətlərimiz kimi, Zivər bəy Əhməd-bəyovun da irsinə böyük dəyər verir. 2011-ci ildə Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə Bakıda, metronun "Nizami" stansiyası qarşısında Zivər bəy Əhməd-bəyovun heykəlinin və onun adını daşıyan parkın açılışı oldu. Memarın heykəli onun layihəsi ilə tikilmiş binanın önündə ucalır. Yaxınlıqdan küçüyə də bu görkəmli memarın adı verilib.

Zivər bəy Əhməd-bəyov da bizə böyüklüyümüzü göstərən, bu hekayədə adı əbədi yer tutan şəxsiyyətlərimizdəndir.

İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"